

14. Судова практика Вищого адміністративного суду України 2006–2008 / за заг. ред. О.М. Пасенюка. – К., 2008. – С. 280.
15. Про участь громадян в охороні громадського порядку й державного кордону : Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.
16. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду у справі № 826/145/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37489447>.
17. Постанова Ірпінського міського суду Київської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52062094>.

ТІТКО Е. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства, докторант
(Київський університет права
Національної академії наук України)

УДК 341.231.14,341.3

РОЗУМІННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ» ТА «НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН» У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Статтю присвячено юридичному аналізу змістовного розуміння таких понять, як «надзвичайна ситуація» та «надзвичайний стан» на прикладах різних правових систем, норм міжнародного права та законодавства України. Визначено основні принципи так званих мінімальних стандартів, які повинні діяти під час надзвичайних ситуацій. Досліджено основні напрямки діяльності відповідних органів щодо захисту цивільного населення в межах такої ситуації.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, надзвичайний стан, правовий режим, цивільний захист, мінімальні стандарти, крайня необхідність.

Статья посвящена юридическому анализу понимания таких понятий, как «чрезвычайная ситуация» и «чрезвычайное положение» на примерах различных правовых систем, норм международного права и законодательства Украины. Определены основные принципы так называемых минимальных стандартов, которые должны действовать во время чрезвычайных ситуаций. Исследованы основные направления деятельности соответствующих органов по защите гражданского населения в пределах такой ситуации.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, чрезвычайное положение, правовой режим, гражданская защита, минимальные стандарты, крайняя необходимость.

The article is devoted to juridical analysis content understanding of «emergency situation» and «state of emergency» according to the different national systems, international law and law of Ukraine. It defines the main principles of the so-called minimum standards that must operate during emergencies situations. The article examines the main activities of the relevant authorities to protect the civilian population within this situation.

Key words: emergency situation, state of emergency, legal regime, civil protection, minimum standards, emergency necessity.

Вступ. У сучасній вітчизняній юридичній науці терміни «надзвичайний стан» та «надзвичайна ситуація» у більшості випадків мають однакове тлумачення та розуміння, із чим не зовсім можна погодитись, тому що певна надзвичайна ситуація, з відповідним правовим режимом, має своє коло принципів та повноважень щодо захисту цивільного населення. Питання надзвичайних ситуацій, на думку автора, слід розглядати у двох площинах: через ситуації техногенного і природного характеру та воєнних конфліктів.

Слід розрізнити такі поняття, як «надзвичайна ситуація» та «надзвичайний стан». Надзвичайна ситуація – це відповідна обстановка на окремій території чи суб'єктів господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності (Кодекс цивільного захисту України 2012 р.) [6].

Відповідно, надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися у країні чи в окремих її місцевостях у разі виникнення надзвичайних ситуацій відповідного характеру, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, а також створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або у разі спроби захоплення державної влади чи зміни, наприклад, конституційного ладу України шляхом насильства, і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідних повноважень, які є необхідними для відвернення загрози та гарантування безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» 2000 р.) [4]. Тобто, коли йдеться про поняття надзвичайної ситуації, завдання полягає у визначенні характеру такої ситуації з урахування її класифікації, а відповідно, розуміння надзвичайного стану полягає у правовій оцінці виниклої ситуації, у результаті якої вводиться спеціальний режим зі своїми правовими наслідками для всіх учасників, які опинились або які будуть залучатись до цього процесу для врегулювання такої ситуації. Сучасна юридична наука, на жаль, дуже часто ототожнює ці два поняття або до поняття одного надає визначення іншого.

Проблеми вдосконалення та розвитку надзвичайних правових режимів у своїх працях розглядали ще дослідники кінця XIX – початку XX ст.: О.С. Алексєєв, В.М. Гессен, А.І. Єлістратов, В.Ф. Дерюжинський, Я.М. Магазинер. Окремі аспекти особливих державно-правових режимів уже були предметом наукових пошуків українських учених: А.В. Басова, О.Г. Брателя, С.В. Ківалова, Я.А. Колінко, С.О. Кузніченко та ін. Разом із тим внесок щодо розвитку засад становлення міжнародного захисту прав людини у період збройних конфліктів, міжнародного права збройних конфліктів зробили І.Н. Арцибасов, М.О. Баймуратов, М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, Д.Я. Гараджаєва, Н. Гордон, В.Н. Денисов, В.І. Євінгов, В.О. Карташкін, Ю.М. Колосов, Г. Лаутерпахт, І.І. Лукашук, Ф.Ф. Мартенс, Р.А. Мюллерсон, П.М. Рабинович, В.М. Репецький, Ю.І. Римаренко, Г.І. Тункін та ін. Проте комплексного дослідження указанного питання з урахуванням детального вивчення понятійного апарату із визначенням встановлених принципів, які діють в умовах такої ситуації, наразі не існує.

Постановка завдання. Метою статті є юридичний аналіз, змістовне розуміння та наслідки діяльності в межах двох понять дослідження на прикладах різних правових систем, міжнародного права та України. Актуальність обраної тематики обумовлена питанням розуміння та розрізнення понять «надзвичайна ситуація» та «надзвичайний стан» з усіма наслідками щодо захисту цивільного населення у таких ситуаціях.

Результати дослідження. Враховуючи вищенаведене, слід відмітити, що відповідно до положень Кодексу цивільного захисту України 2012 р. визначається чітка класифікація

надзвичайних ситуацій. Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, розрізняють надзвичайні ситуації: техногенного характеру; природного характеру; соціальні; воєнні. Разом із тим залежно від обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією наслідків визначається рівень надзвичайної ситуації: державний; регіональний; місцевий; об'єктовий [6]. Зрозуміло, що для того, щоб визначити характер та рівень відповідної ситуації, яка повинна мати так званий статус надзвичайної, необхідна наявність класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій, яка на території України закріплена Наказом міністерства надзвичайних ситуацій України від 2012 р. № 1400 «Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій» [10]. У контексті цього питання слід особливо підкреслити, що надзвичайні ситуації класифікуються за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків.

Разом із тим, якщо звернути увагу на тлумачення поняття надзвичайної ситуації у різних країнах світу, можна відмітити, що, наприклад, у країнах англо-американської правової сім'ї застосовується термін «state of emergency» [16, с. 49–62], який і перекладається як надзвичайний стан, але якщо зробити переклад дослівно, то вийде як «державна крайня необхідність», що вказує на те, що правові доктрини багатьох країн згаданої правової сім'ї режим надзвичайного стану трактують дійсно як один із видів крайньої необхідності [14, с. 336]. А законодавство Канади проводить чітку грань між термінами «надзвичайний стан» і «воєнний стан» [15, с. 17–32].

Особливу увагу також можна звернути на яскравого представника романо-германської правової системи – Німеччину, де відповідно до Конституції ФРН (офіційна назва «Основний закон ФРН» – нім. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland) 1949 р. (у 1990 р. стала Основним Законом для всієї Німеччини) використовується термін «notstand» [17], який фактично є прикметником і перекладається як «надзвичайний, аварійний». Така особливість характерна спробою абстрагуватись від конкретно-правових визначень, які мають історичне минуле нацистської диктатури, де тип державного управління мав виключний, надзвичайний характер, що часто знаходило відображення у змістовному навантаженні правових термінів того періоду.

Також дуже цікавим фактом є положення про «надзвичайну фінансову ситуацію», що передбачено ст. 360 Конституції Індії 1949 р. [18]. Таким чином, можна зробити висновок, що у правових доктринах різних країн світу відсутній єдиний юридичний зміст і, відповідно, його правові наслідки щодо тлумачення та розуміння поняття «надзвичайний стан», незважаючи вже на співвідношення понять «надзвичайна ситуація» та «надзвичайний стан».

Разом із тим система міжнародного права також має своє бачення щодо указанного поняття, а саме у контексті збройних конфліктів (міжнародне гуманітарне право) або, наприклад, стихійних лих. Так, Загальна декларація прав людини 1948 р. (далі – ЗДПЛ) закріпила перелік основних прав та свобод людини, що було необхідним в умовах завершення Другої світової війни та розвитку основних демократичних принципів кожної держави, яка цього прагнула. Разом із тим у ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. (далі – МПГПП) зазначено, що під час надзвичайного становища в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, у якій це диктується гостротою становища, і за умови, що такі заходи не є несумісними з їхніми іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження. Також у ст. 8 цього документа зазначено, що нікого не можуть тримати в рабстві та в підневільному стані, а також нікого не можуть змушувати до примусової чи обов'язкової праці, де під терміном «примусова чи обов'язкова праця» не охоплюється, наприклад, будь-яка служба, яка є обов'язковою у випадках надзвичайного становища або лиха, що загрожують життю чи благополуччю населення [9].

Відповідно до положень Європейської конвенції із прав людини 1950 р. виписана окрема ст. 15 щодо відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації: під час війни або іншої

суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом, але разом із тим наведене положення не може бути підставою для відступу від ст. 2 (право на життя), ст. 3 (заборона катування), п. 1 ст. 4 (заборона рабства та підневільного стану) та ст. 7 (ніякого покарання без закону), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій. Слід також зазначити, що будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Також вона повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали вживатися, а положення Конвенції, відповідно, знову застосовуються повною мірою. Тобто можна констатувати, що як такого визначення надзвичайної ситуації не простежується, але під цим поняттям розуміється «час війни» або «суспільна небезпека». Також слід відмітити, що відповідно до положень цієї Конвенції вказаний аналогічний зміст тексту відповідно до п. 3 ст. 8 МПГПП у частині надзвичайного ситуації або стихійного лиха [7].

Також, на думку автора, у контексті такого розуміння надзвичайних ситуацій доречно зазначити, що якщо все-таки відбувається ототожнення певним чином надзвичайної ситуації та війни, то слід у такому разі повною мірою говорити про необхідність гарантування дотримання прав людини у воєнний час відповідно до Женевських конвенцій про гуманітарне право від 1949 р. («Права Женеви»).

Розкриваючи питання правового розуміння надзвичайної ситуації/стану, слід звернути увагу ще на одне поняття, яке стоїть на першому плані в умовах завдань, що виконуються в межах таких операцій – «цивільний захист», або «захист цивільного населення». Так, у Кодексі цивільного захисту України 2012 р. зазначено, що цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період [6].

Разом із тим Концепція захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій 1999 р. визначає, що захист населення і територій є системою загальнодержавних заходів, які реалізуються центральними і місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами рад, органами управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту, підпорядкованими їм силами та засобами підприємств, установ, організацій різних форм власності, добровільними формуваннями, що забезпечують виконання організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та інших заходів у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій [13].

Міжнародно-правова система також має правове закріплення захисту цивільного населення, але йтиметься про найуразливішу категорію осіб – жінок та дітей. Декларація про захист жінок і дітей за надзвичайних обставин і під час збройних конфліктів, яка була прийнята Резолюцією 3318 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН у 1974 р., зазначає, що напади на цивільне населення і бомбардування, що заподіюють незліченні страждання, особливо жінкам і дітям, які складають найбільш вразливу частину населення, забороняються, і такі дії повинні бути осуджені. Держави, які беруть участь у збройних конфліктах, у військових операціях на іноземних територіях або у військових операціях на територіях, що досі знаходяться під колоніальним пануванням, повинні докладати всіх зусиль, щоб уберегти жінок і дітей від руйнівних наслідків війни. Повинні бути зроблені всі необхідні кроки, щоб домогтися заборони таких заходів, як переслідування, тортури, каральні заходи, принизливе поводження і насильство, зокрема проти тієї частини цивільного населення, яку складають жінки і діти.

Також автор хоче особливо звернути увагу на дії, які вважаються злочинними відповідно до указаної Декларації: усі форми репресій та жорстокого, нелюдського поводження із жінками і дітьми, включаючи ув'язнення, катування, розстріли, масові арешти, колективні покарання, руйнування житла і насильницьке вигнання з місць проживання, що здійсню-

ються сторонами протистояння під час військових операцій або на окупованих територіях. Зазначено, що всі держави повинні повністю виконувати свої зобов'язання відповідно до Женевського протоколу 1925 р. і Женевських конвенцій 1949 р., а також інших актів міжнародного права, що стосуються поваги прав людини в період збройних конфліктів, які надають важливі гарантії для захисту жінок і дітей [1].

Забезпечення прав людини в умовах такого режиму включає в себе два напрями діяльності держави: обмеження і захист прав людини. Перший напрям відображає інтереси держави щодо відновлення та нормалізації ситуації, що склалася. Другий – передбачає захист прав та інтересів людей відповідної території у певний період, коли їхні права і свободи стають найбільш вразливими. У межах такого розуміння слід звернути увагу на Сіракузькі принципи тлумачення обмеження і відхилень від положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1984 р. E/CN.4/1985/4, розроблені Комісією ООН із прав людини, прийняті Економічною і соціальною радою ООН (ЕКОСОП), у частині, що стосується обмеження прав і свобод людини у зв'язку із введенням режиму надзвичайного стану.

Так, держава-учасниця може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за МПГПП, тільки у випадках виняткової і дійсної або неминучої небезпеки, яка загрожує життю нації. Загрозою життю нації вважається загроза всьому населенню та всій або частині території держави, а також загроза, що становить небезпеку для фізичного здоров'я населення, політичної незалежності або територіальної цілісності держави, достатнього функціонування інститутів, необхідних для забезпечення і захисту визначених у МПГПП прав.

Що ж до процедурних умов реалізації такого права відступу, то держава-учасниця, яка використовує це право, має офіційно оголосити про введення надзвичайного стану у зв'язку з наявністю загрози життю нації. Відповідно, у національному законодавстві повинні бути завчасно передбачені процедури оголошення надзвичайного стану. Також держава-учасниця повинна негайно проінформувати інші держави, які беруть участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря ООН про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Таке повідомлення повинно містити відповідну інформацію: перерахування положень МПГПП, від яких держава-учасниця відступила; копію документа про оголошення надзвичайного стану; термін початку і закінчення дії надзвичайного стану; пояснення причин введення в дію такого стану і короткий опис того, які наслідки очікуються від відступу від положень МПГПП.

Усі заходи відступу від положень Пакту повинні застосовуватися виключно в тій мірі, у якій це суворо необхідно для усунення загрози життю нації, і вводитися на той термін і на тій географічній території, на якій це вкрай необхідно. Ці заходи повинні бути пропорційними із природою і масштабами загрози для життя нації. Але разом із тим Сіракузькими принципами визначені права, відступ від яких не допускається: право на життя, право на свободу від катувань чи жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки чи покарання, а також медичних або наукових дослідів без вільної згоди, право на свободу від рабства, работоргівлі та утримання в підневільному стані, право на свободу від ув'язнення внаслідок нездатності виконати своє договірне зобов'язання; право на те, щоб кримінальна відповідальність визначалася положеннями тільки того законодавства, яке діяло і застосовувалося в момент вчинення діяння або упущення, за винятком випадків, коли прийняте пізніше законодавство встановило легше покарання; право на визнання правосуб'єктності людини і право на свободу думки, совісті і релігії. Тобто права, закріплені в цих положеннях, не підлягають відступів ні за яких обставин, навіть за підтвердження мети збереження життя нації.

Також вказано, що юрисдикція звичайних цивільних судів повинна бути збережена навіть під час надзвичайного стану для того, щоб суди могли винести рішення стосовно будь-якої скарги про порушення права, від якого не допускається відступ. Звернено увагу на те, що міжнародні конфлікти і безладдя, які не призводять до виникнення серйозної і неминучої загрози життю нації, не можуть служити підставою для відступу від положень Пакту (ст. 4). Також економічні складності самі собою не можуть бути підставою для відступу від прав [12].

У контексті розуміння окресленого питання слід також акцентувати увагу на Декларації мінімальних гуманітарних стандартів 1990 р. із доповненнями 1994 р. (E/CN.4/1995/116, Комісія із прав людини), яка розроблялась спочатку Інститутом із прав людини при університеті Або в Турку (Фінляндія) – друга назва документа «Декларація Турку», – а згодом і Норвезьким інститутом із прав людини. Ця Декларація наголошує, що ситуації внутрішнього насильства, етнічних, релігійних, національних конфліктів, безладдя, а також надзвичайний стан продовжують спричинювати серйозну нестабільність і величезні страждання людей у всіх частинах світу. Саме тому вона підтверджує мінімальні гуманітарні стандарти у ситуаціях, визначених цим документом, включаючи надзвичайний стан, яких повинні дотримуватись усі особи, групи та органи влади.

Найважливішим стандартом можна визначити таке: кожна людина, де б вона не знаходилась, має право на визнання своєї правосуб'єктності; усі особи, навіть якщо їх свобода обмежена, мають право на повагу їх особистості, честі, переконань, право на свободу думки, совісті та релігії. У будь-яких умовах до людей потрібно ставитися гуманно і без будь-якої дискримінації. Заборони підлягають такі дії: посягання на життя, здоров'я, психічне або фізичне благополуччя осіб, зокрема вбивство, тортури, нанесення каліцтв, зґвалтування, а також жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання та інші посягання на людську гідність; колективні покарання щодо осіб та їхнього майна; захоплення заручників; мимовільне зникнення окремих осіб, зокрема їх викрадення або таємне ув'язнення; мародерство; умисне позбавлення доступу до необхідної їжі, питної води та медикаментів; погрози або підбурювання до вчинення будь-яких із перерахованих вище дій [2].

З огляду на такий напрям діяльності держави, як права людини, зокрема в умовах надзвичайного стану, слід зазначити, що відповідно до п. 2 ст. 29 ЗДПЛ у разі здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом, виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та дотримання справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Разом із тим слід звернути особливу увагу на Йоганнесбурзькі принципи національної безпеки, свободи вираження поглядів і доступу до інформації 1995 р., що були ухвалені групою експертів у сфері міжнародного права, національної безпеки і прав людини, які зібралися з ініціативи Міжнародного центру проти цензури «Article 19» за сприяння Центру прикладних правових досліджень Університету Вітуотерсренд у Йоганнесбурзі (University of the Witwatersrand, Johannesburg). Ці Принципи прийняті міжнародним співтовариством і визнають юридичне застосування Сіракузьких принципів, а також Паризьких мінімальних стандартів щодо прав людини у надзвичайних ситуаціях 1984 р. [11]. Серед закріплених принципів у контексті досліджуваної теми слід звернутися до третього принципу, який називається «надзвичайний стан» і відповідно до якого зазначено, що у разі запровадження надзвичайного стану в умовах загрози існуванню держави, про що офіційно законно проголошено відповідно до норм національного та міжнародного законодавства, держава може запроваджувати обмеження на свободу висловлювання та доступу до інформації, але лише тією мірою, якою цього вимагає ситуація, і лише тоді, коли це не суперечить іншим зобов'язанням уряду з міжнародного права [5].

Питання визначення надзвичайної ситуації, введення в дію надзвичайного стану, діяльність відповідних органів та структурних підрозділів держави, а також захист прав людини і можливе обмеження цих прав визначається чинним законодавством України: Конституцією України, Концепцією захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, введеною в дію Указом Президента України 1999 р., законами України «Про Збройні Сили України» 1991 р., «Про правовий режим надзвичайного стану» 2000 р., «Про основи національної безпеки України» 2003 р., «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 р., Кодексом цивільного захисту України 2012 р. та ін.

Особливо слід звернути увагу на основні принципи захисту населення і територій в умовах надзвичайних ситуацій відповідно до Концепції захисту населення і територій

у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій: принцип безумовного примату безпеки; принцип ненульового (прийняттого) ризику, який полягає в намаганні досягти такого рівня ризику на підприємствах, який можна було б розглядати як прийнятний; принцип плати за ризик (розмір плати залежить від потенційної небезпеки техногенних об'єктів і є пропорційним величині можливого збитку), за яким виплати за ризик мають стимулювати проведення заходів, спрямованих на гарантування безпеки; принцип добровільності, згідно з яким ніхто не має права наражати людину на ризик без її згоди; принцип невід'ємного права кожного на здорове довкілля; принцип правової забезпеченості, який передбачає, що всі аспекти функціонування системи захисту населення і територій регламентуються відповідними законами та іншими нормативно-правовими актами; принцип свободи інформації щодо безпеки людини; принцип раціональної безпеки, що передбачає максимально можливе економічно обгрунтоване зниження ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій і пом'якшення їх наслідків; принцип превентивної безпеки – максимально можливе значення ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій; принцип необхідної достатності і максимально можливого використання наявних сил і засобів, що визначає обсяг заходів щодо захисту населення і територій у разі загрози надзвичайних ситуацій [13].

Відповідно до Кодексу цивільного захисту України 2012 р. визначено принципи здійснення цивільного захисту: гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності; комплексний підхід до вирішення завдань цивільного захисту; пріоритетність завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян; максимально можливе, економічно обгрунтоване зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій; гласність, прозорість, вільне отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом, тощо [6].

Так, стаття 64 Конституції України визначає встановлення окремих обмежень прав і свобод в умовах надзвичайного стану, але разом із тим не можуть бути обмежені права і свободи щодо права на життя, на повагу до його гідності, на свободу та особисту недоторканність, на індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів державної влади, на житло, на шлюб, на захист перед судом, на позбавлення громадянства або право змінити громадянство тощо [8].

Відповідно до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» 2000 р. обмеження стосуються: виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами і які обмежують права і свободи останніх; встановлення вичерпного переліку конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також переліку встановлення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень; встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан; обмеження руху транспортних засобів та їх огляд; обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкогольних напоїв та речовин, вироблених на спиртовій основі [4].

Висновки. Таким чином, виходячи з викладеного вище, слід зробити висновок, що «надзвичайна ситуація» і «надзвичайний стан» – терміни однієї сфери, але за ознаковими характеристиками це різні поняття, які не повинні підміняти одне одного. Також слід акцентувати увагу на тому, що поняття надзвичайного стану є прямим віддзеркаленням цивільного захисту, що реалізовується через відповідні принципи, мінімальні стандарти тощо, які є необхідними в умовах захисту прав та свобод людини, а також і прямою дією, направленою на встановлення та застосування обмеження указаних прав і свобод людини. Якщо ж узагальнити розуміння діяльності держав у межах норм міжнародного права, то такий стан вводиться в умовах крайньої необхідності, при цьому не повинно мати місце порушення норм міжнародного гуманітарного права і такий стан не має спричинювати дискримінацію за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії тощо.

Список використаних джерел:

1. Декларация о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и в период вооруженных конфликтов 1974 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_317.
2. Декларация мінімальних гуманітарних стандартів E/CN.4/1995/116 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/213135/E_CN.4_1995_116-RU.pdf?sequence=5&isAllowed=y.
3. Про основи національної безпеки України : Закон України від 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
4. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.
5. Йоганнесбурзькі принципи національної безпеки, свободи вираження поглядів і доступу до інформації 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/johannesburg-principles-russian.pdf>.
6. Кодекс цивільного захисту України 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.
7. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print1488464892264485.
8. Конституція України 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
10. Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій : Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України № 1400 від 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0040-13>.
11. Паризькі мінімальні стандарти щодо прав людини у надзвичайних ситуаціях 1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uio.no/studier/emner/jus/humanrights/HUMR5503/h09/undervisningsmateriale/ParisMinimumStandards.pdf>.
12. Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положений Международного пакта о гражданских и политических правах 1985 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.refworld.org.ru/category,LEGAL,UNCHR,,4933d0b22,0.html>.
13. Про Концепцію захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій : Указ Президента України від 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/284/99>.
14. Barnett H. Constitutional and Administrative Law / H. Barnett. – London, 1995. – 768 p.
15. Emergency Preparedness Act 1988, RS. 1985, 4-th Suppl. – Ottawa, 1989. – P. 17–32.
16. Emergency Regulations 1921 // The Board Trade. – 1921. – P. 49–62.
17. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland 1949 [Elektronische Ressource]. – Zugang : <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>.
18. The Constitution of India 1949 [Electronic resource]. – Access mode : <http://lawmin.nic.in/olwing/coi/coi-english/coi-4March2016.pdf>.

